

Von der Wortbildung her sind das meistens Possessive auf -tw (-ow-a, -ew-a), -yn (-yn-a), -ynets', -owets' u. s. w.

Hauptwörter: *Mikrotoponym, Antroponym, Toposformant.*

Марія Тишковець (Тернопіль)

ХРОНОЛОГІЧНА ДИСТРИБУЦІЯ ВІДПАТРОНІМНИХ ОЙКОНІМІВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ З ХРИСТІЯНСЬКИМИ ІМЕНАМИ В ОСНОВАХ

У статті подається кількісна характеристика і хронологія відпатронімних назв населених пунктів Правобережної України з християнськими іменами в основах.

Ключові слова: *ойконім, відпатронімна ойконіма, християнське ім'я.*

Важливим етапом для відтворення процесу формування і становлення відпатронімних ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах в системі української топоніміки є вивчення кількісної репрезентації таких найменувань поселень і їх хронології, що “не лише доповнює лексико-структурний аналіз, а й інформує про певні закономірності їх розвитку на різних історичних етапах, про їх норми і динаміку в межах загальнономовної і топонімічної систем” [Купчинський: 116].

Нижче розглянемо фіксації відпатронімних назв населених пунктів Правобережної України з християнськими іменами в основах за століттями.

Ойконіми на -ичі (-овичі/-евичі, -иничі). Найвні у нашому розпорядженні історичні джерела фіксують ойконіми з формантом -ич-і на території Правобережної України починаючи з XIV ст. Одну назву поселення, яка, на наш погляд, у своїй основі репрезентує християнське ім'я *Ольга*, – *Ольжичі* – знаходимо у пам'ятках X ст.: “... и есть село ее *Ольжичи* и до селе” (947, ПСРЛ I, 25).

З XIV по XVI ст. включно число назв населених пунктів із формантом -ич-і (-ович-і/-евич-і, -инич-і), в основах яких лежать християнські імена, постійно зростає (табл. 1), а з XVII по XX ст. їх

кількість то зменшується, то збільшується. Найчисельнішими виявилися фіксації з XVI ст. Уважаємо, що продуктивність найменувань на *-ичі* до XVI ст. могла зростати за рахунок: 1) збільшення кількості писемних джерел, 2) виникнення поодиноких нових поселень.

Таблиця 1. Загальна кількість назв на *-ичі*, в основах яких засвідчені християнські імена та їх варіанти, Правобережної України за століттями і їх відсоток до всієї кількості назв на *-ичі* з християнськими іменами в основах досліджуваної території (647)²

Століття	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Кількість назв	11	101	164	97	50	99	125
%	1,7	15,7	25,3	14,9	7,7	15,3	19,3

Після XVI ст. число першофіксацій безпосередньо залежить від кількості нових джерел. Не всі назви, подані під відповідними століттями, були тоді засновані і вперше засвідчені саме у цих століттях. Нами зафіксовані випадки тривалого існування деяких найменувань в історичних джерелах протягом багатьох віків. З іншого боку, маємо справу також і з ойконімами, що засвідчені лише в пам'ятках одного із століть. Наприклад, назва села *Дмитровичі* (с.Лв., Перем.) фігурує у джерелах XIV-XX ст.: *wies Dmytrowice* (1364 AGZ II, 3), *Dmytrowycze et Vynnyki* (1493 AGZ XV, 314), *Dmitrovycze* (1579 ŽD XVIII/1, 161), *Дмитровичі* (1650 ЖУР V, XXIV), *Dmytrowice* (1785-1788, 1819-1820 ЙФМ, 100), *Dmytrowice* (1893 SORGal, 312), *Дмитровичі* (1987 АТУ, 183), а ойконіми *Abramowicze* (село на Івано-Франківщині) та *Аксентевичи* (село на Київщині) зафіксовані лише у XV ст. (відповідно, 1469 ŽD XVIII/1, 42 і 1470 АкЮЗР II, 108). “Зміна кількості назв протягом окремих століть обумовлена в сфері топонімічної системи загальним їх розвитком – відживанням давніх і

² Сюди зараховуємо найменування поселень, що з'явилися у певному столітті вперше, і ті назви, що перейшли з попередніх віків. Це зроблено нами для того, щоб найреальніше відтворити дійсну картину кількості варіантів християнських імен в основах цих ойконімів у кожному конкретному столітті.

появою нових назв, які відрізняються від старих у семантично-структурному відношенні” [Купчинський: 117].

Розгляд числа назв поселень на *-ичі*, в основах яких засвідчені християнські імена, вказує не лише на їх кількісне зростання, зокрема з XIV до XVI ст., а й на тенденцію до занепаду. Із одинадцяти назв XIV ст. у XV ст. перейшло дев'ять, а дві назви зникло, із 101 назви, які припадають на XV ст., у XVI ст. переходить 41 з попереднього століття, а 59 зникають, у XVI ст. при загальній кількості 164 назви тільки 79 переходить в актив XVII ст., а зникає 84, у XVIII ст. зникає відповідно 43 найменування, в XIX ст. – 12, а в XX ст. – 40 назв. Процес зникнення окремих ойконімів зумовлювався такими причинами: 1) ліквідацією частини поселень, 2) перейменуванням окремих поселень, 3) приєднанням менших населених пунктів до більших і перенесенням найменувань останніх на менші поселення.

Порівнюючи кількісні дані назв населених пунктів на *-ичі*, в основах яких засвідчені християнські імена, спостерігаємо у досліджуваній період значну непропорційність відношень між загальною кількістю найменувань та кількістю новозасвідчених і зниклих (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість збережених із попередніх століть, новозасвідчених і зниклих назв поселень на *-ичі* Правобережної України з християнськими іменами в основах за століттями та їх відсоток до всієї кількості досліджуваних найменувань у кожному столітті

Століття	Назви поселень						
	Збережені	%	Новозасвідчені	%	Усього	З яких зникло	%
XIV	–	–	11	100	11	2	18,18
XV	6	5,88	95	93,13	101	59	58,41
XVI	32	19,51	132	80,48	164	84	51,21
XVII	52	53,6	45	46,39	97	43	44,32
XVIII	31	60,78	20	39,21	50	12	24
XIX	66	67,34	32	32,65	99	40	40,4
XX	96	76,8	29	23,2	125	–	–

Найбільший відсоток досліджуваних ойконімів припадає на період XV-XVI ст., найбагатших на історичні джерела юридичного характеру, в яких часто згадуються назви населених пунктів. Протягом цих століть зафіксоване найбільше число новозасвідчених та зниклих назв поселень. Тому можемо припускати, що ойконіми на -ичі виникали задовго до того, коли почали інтенсивно фіксуватися пам'ятками історії. Кількість фіксацій досліджуваних ойконімів, зокрема новозасвідчень, в останніх століттях виявляють тенденцію до зростання непродуктивності цього стародавнього типу назв на українських землях.

Ойконіми на -іци, -инці. Історичні джерела, що були нам доступні, фіксують назви населених пунктів із формантами -іци, -инци на території Правобережної України, починаючи з XIV століття. Одне найменування поселення, з основи якого виділяємо варіант християнського імені *Унас – Валашко*, засвідчуємо у пам'ятках XIII ст.: *Valaskóc* (Валашківці) (1245, Деже, 273).

Аналіз історичних джерел, з яких почерпнуто досліджуваний ойконімний матеріал, показує, що загальна кількість зафіксованих в історичних документах назв населених пунктів на -іци, -инци з християнськими іменами в основах зростає протягом XIII-XVI ст. (табл. 3). У наступних століттях їх число спочатку зменшується, а з часом збільшується. Найбільше вказаних ойконімів припадає на XX ст., що пояснюємо великою кількістю опрацьованих джерел.

Таблиця 3. Загальна кількість назв на -іци, -инци з християнськими іменами та їх варіантами в основах на території Правобережної України за століттями і їх відсоток до всієї кількості таких найменувань на досліджуваних землях

Століття	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Кількість назв	1	13	173	270	195	154	265	421
%	0,06	0,87	11,59	18,09	13,06	10,32	17,76	28,21

Якщо брати до уваги період XIII-XIX ст., то можемо припускати, що час інтенсивного творення ойконімів на -іци, -инци з християнськими іменами в основах припадає десь на XIV-XV ст., коли християнські імена засвоїлися фонетичною і словотвірною системами

української мови і почали досить часто ставати основами патронімів на *-івці*, *-инці*, а далі і топонімів.

Дата фіксації певної назви, зрозуміло, не є датою заснування населеного пункту, лише в дуже рідкісних випадках, можливо, дата засвідчення назви поселення може збігатися з датою його заснування. Дуже часто конкретна назва згадується у документах протягом кількох століть, хоча деякі ойконіми засвідчені в пам'ятках лише одного із століть. Так, з XIV у XV ст. перейшло чотири назви, а у джерелах XV ст. вперше виявлені 169 назв. Повну картину репрезентації аналізованих найменувань поселень у певних століттях представлено в таблиці 4.

Таблиця 4. Продуктивність ойконімів на *-івці*, *-инці*

Правобережної України з християнськими іменами в основах – першофіксацій та назв поселень, що перейшли з інших століть

Століття	Зафіксовано вперше	Згадується у джерелах попередніх чи інших століть
XV	169	4
XVI	196	74
XVII	93	102
XVIII	50	104
XIX	62	203
XX	69	352

Матеріал таблиці свідчить про те, що число першофіксацій протягом XV-XVI ст. зростає, а з XVII ст. простежується тенденція до спаду першофіксацій (із незначним відхиленням). Одночасно число назв, що переходять із попередніх століть, постійно зростає. Така кількісна характеристика першофіксацій та назв, що перейшли з інших століть, говорить про те, що до XVI ст. процес творення ойконімів із формантами *-івці*, *-инці* завершився, і в той період назви поселень на *-івці*, *-инці* виступають як цілком сформований топонімний тип.

Окрім появи нових ойконімів на *-івці*, *-инці*, в основах яких засвідчені християнські імена, на Правобережжі України простежується і тенденція до занепаду окремих із них, що зумовлено багатьма причинами, зокрема ліквідацією населених об'єктів,

перейменуванням поселень, приєднанням менших населених пунктів до більших і перенесенням назв останніх на менші поселення та ін. (табл. 5)

Таблиця 5. Кількість збережених із попередніх століть, новозасвідчених і зниклих назв поселень на *-івці, -инці* Правобережної України з християнськими іменами в основах за століттями та їх відсоток до всього числа досліджуваних найменувань у кожному столітті

Століття	Назви поселень						
	Збережені	%	Новозасвідчені	%	Усього	З них зникло	%
XIV	–	–	13	100	13	4	30,76
XV	4	2,31	169	97,68	173	36	20,8
XVI	74	27,4	196	72,59	270	72	26,66
XVII	102	52,3	93	47,9	195	45	23,07
XVIII	104	67,53	50	32,46	154	14	9,09
XIX	203	76,6	62	23,39	265	53	20
XX	352	83,61	69	16,38	421	–	–

Збільшення числа ойконімів на *-івці, -инці*, в основах яких виявлені християнські імена, спостерігаємо протягом XIV-XVI ст., багатих на різноманітні історичні джерела. Саме на цей період припадає найвищий відсоток новозасвідчених і зниклих найменувань поселень досліджуваного типу. А це наводить на думку, що вказані типи назв на Правобережжі України розвивалися значно раніше, тобто задовго до того, як з'явилися порівняно вичерпні документальні джерела. Припускаємо, що XIV-XV ст. – період, коли християнські імена ввійшли в систему української мови, пристосувавшись до її звукової та словотвірної будови, і набували популярності не тільки в тогочасному антропонімії, а й в галузі топонімії. А вже у XVI ст. процес творення згаданих найменувань поселень завершився.

ЛІТЕРАТУРА

Купчинський: Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. – Київ: Наукова думка, 1981. – 250 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АТУ Українська РСР. Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 року. – Київ: УРЕ, 1987. – 504 с.
- Ак ЮЗР Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – Спб., 1863-1865. – Т. I-II.
- Деже Деже Л. Очерки по истории закарпатских говоров. – Будапешт: Изд-во АВН, 1967. – 347 с.
- ЖУР Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1895-1908. – Т. V; Київ – Львів, 1913. – Т. XXII.
- ЙФМ Йосифінська (1785-1788) і Францисканська (1819-1820) метрики (Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів). – Київ: Наукова думка, 1965. – 353 с.
- ПСРЛ Полное собрание русских летописей. – Москва: Изд-во вост. лит., 1962. – Т. I. – Ипатьевская летопись.
- AGZ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868-1870. – Т. I-II, 1873-1875. – Т. IV-V, 1878-1894. – Т. VII-XVI, 1896-1897. – Т. XVIII-XIX, 1904-1906. – Т. XXI-XXII, 1920. – Т. XXIV.
- SORGal Special orts-repertorium von Galizien. Herausgegeben von der K. K. Statistischen central-commission. – Wien, 1893. – Т. XII. – 816 s.
- ŹD Źródła dziejowe. – Warszawa. – 1876-1911. – Т. XVIII/1.

Maria Tyshkovets. The chronological distribution of the oykonims of patronymic origin with Christian name stems on the territory of Right-Bank Ukraine. The article deals with the quantitative characteristic and chronology of the oykonims of patronymic origin with Christian name stems on the territory of Right-Bank Ukraine.

Key words: oykonim, oykonims patronymic origin, a Christian name.